

~~rima önem verdiğini ileri sürerse, yakasını bırakacağımı, onu salıvereceğimi sanmayınız; sınavacağım, sorguya çekeceğim onu, ince eleyip sık dokuyacağım, o ne derse desin, erdemli olmadığını anlarsam, kendisini değeri çok olana az değer verdiğinden, değeri az olana çok değer verdiğinden ötürü utandıracağım onu. Karşıma çıkan kim olursa olsun, böyle yapacağım, genç olsun, yaşlı olsun, yerli olsun yabancı olsun; ama özellikle hemşerilerime böyle davranacağım, çünkü sizleri kendime daha yakın duyuyorum. Şunu da iyi biliniz ki, tanrının buyruğudur bu; tanrının buyruğunu yerine getiren benden başka hiç kimse şimdiye değin bundan daha büyük bir çaba, iyilik göstermemiştir kentimize.~~

~~Çünkü benim sokaklarda dolaşarak genç yaşlı hepinizi bedeninize, paraya pula değil, her şeyden önce canın, tinin eğitimine, yetkinliğine önem vermeniz gerektiğine inandırmaktan başka bir ereğim yok. Bakın gene söylüyorum size, zenginlikle, parayla pulla elde edilmez erdem, ama zenginlik, genel olsun özel olsun her türlü iyilik ancak erdemden gelir. Bunları söyleyerek gençliği baştan çıkarıyor, doğru yoldan ayırıyorsam, yukarıda andığım özdeyişlerin dokuncalı olduğunu benimsemek gerekir. Ama biri çıkıp da öğrettiğim şeylerin bunlar olmadığını ileri sürerse yalan söylemiş olur. Bunun burasında şöyle diyeceğim size Atinalılar: “İster dinleyin, ister dinlemeyin Anitos’u, ister salın, ister salıvermeyin beni; iyice bilin ki şunu, bir değil bin kez ölmem gerekse bile, hiç mi hiç değiştirmeyeceğim yolumu.”⁶~~

⁶ *Apologia, Sokrat’ın Savunması*, Plato: Diyaloglar 28a-30b, Türkçesi Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi 2009.

2. Bilginin Doğası ve Bilgi Edinenlerin Sorumluluğu Nedir?

İÖ 429 doğumlu Sokrat’ın öğrencisi olan Eflâtun, devlet adamı olmaya niyetlenmişken, hem imparatorluğunu hem de Sparta Savaşı’nı kaybederek bir iniş dönemine geçmiş olan Atina siyasetinden, Sokrat’ın da etkisiyle, kısa sürede nefret eder. “Filozoflar yönetici, yöneticiler filozof oluncaya kadar” siyaseti meslek edinmeme kararı alır ve arkadaşlarına bildirir. Sokrat’ın İÖ 399’da ölüme mahkûm edilip cezasının infazından sonra Atina’dan ayrılan Eflâtun, İÖ 387’de geri döner, kent dışındaki Akademus korusunda, bir grup filozofun toplandığı *Akademia*’yı kurar. Eflâtun, okulun kuruluşunu izleyen kırk yılı burada ders vererek ve yazarak geçirir. İÖ 348’de ölür.

Eflâtun’un günümüze kalan çalışmaları, *Devlet* de dahil olmak üzere, bilimsel eserlerden, tezlerden çok, diyaloglardan ve tartışmalarından ibarettir. *Devlet*, bire-

6 Bu pasajı Hz. İsa’nın tutuklanması ve yargılanması ile kıyaslayın.

yin adalet anlayışının sorgulanmasıyla başlar. Tartışmaya katılanlar konuyu temelden ele almaya çalışırken, kendilerini sahici bilginin doğası sorunuyla karşı karşıya bulurlar, çünkü politik bir toplumda bireyin kendisini doğru yönetebilmesi için sahici ve doğru olanın ne olduğuna vakıf olması gerekir.

Aşağıdaki diyalog Atina'nın liman kentlerinden biri olan Pire'de geçmektedir. Bir arkadaş grubu, bir festivali takiben zengin bir tüccarın evinde toplanmış, adaletin sahici anlamını tartışmaya başlamışlardır. Tartışmaya Eflâtun'un "kahramanı" olarak katılan Sokrat, Glaukon ile önceden yaptığı bir tartışmayı anlatırken içlerinden biri, adalet tanımını, birey itibarıyla değil, devlette nasıl işlediği itibarıyla irdeleme niyetini dile getirir. Glaukon, Sokrat'ın ideal cumhuriyetin katılımcıları arasında rütbe farkı olması ve insanların yönetme görevini üstlenebilmeleri için, katı bir eğitim ve elemeye tabi tutulmaları gerektiği görüşünü benimsemiş olmakla birlikte, Cumhuriyetin yurttaşlarının söz konusu statü farklılıklarını kabule nasıl ikna edileceklerini sorar. Konuşmasına insanlar arasında aslında algı/idrak farklılıkları olduğunu iddia ederek başlayan Sokrat şöyle devam eder:

*Devlet**

Eflâtun

"Şimdi yaradılışımızın nereye kadar aydınlatılabilmiş ya da aydınlatılamamış olduğunu kafanda canlandırayım: Yeraltındaki bir mağarada yaşayan insanlar düşün. Yaşadıkları bu mağara, ışığa açılsın ve mağaranın her yerine ışık girsin. Buradaki insanların ayaklarının ve boyunlarının, çocukluklarından itibaren zincirle bağlanmış olduğunu, bu yüzden hareket edemediklerini ve kafalarına dolanmış olan zincirlerden dolayı önlerinden başka hiçbir yer göremediklerini düşünelim. Arkalarında, yukarıda bir yerde ateş yanıyor. Ateşle tutsaklar arasında yüksekçe bir yol, bu yolun yan taraflarında da kukla oyuncularının önünde kuklalarını oynattıkları perdeye benzer düşük bir duvar var."

"Evet."

"İnsanlar, duvar yapmaya yarayan çeşitli aletler, tahtadan, taştan ve çeşitli malzemelerden yapılmış heykeller ve hayvan figürlerini ellerine almış duvarın dibinden yürüyorlar. Bu taşdıklarının görüntüleri duvara yansıyor. Yürüyenlerin bazıları konuşuyor, diğerleri ise sessizce yollarına devam ediyorlar."

"Kafamda tuhaf görüntüler canlandı. Tutsaklar da çok tuhaf."

"Bizim gibi," dedim. "Sadece kendi gölgelerini ya da birbirlerinin, ateşin mağaranın karşı duvarına yansıttığı gölgelerini görüyorlar."

“Doğru,” dedi. “Kafalarını oynatamadıklarına göre, bu gölgelerden başka ne görebilirler ki?”

“Benzer şekilde, taşıdıkları nesnelerin de sadece gölgelerini görebiliyorlar.”

“Evet,” dedi.

“Bu insanlar birbirleriyle konuşacak olsalar, taşınan nesneleri adlandırabileceklerini düşünürler, değil mi?”

“Çok doğru.”

“Bu mağaranın bir yerinden yankı geldiğini düşün. Yoldan geçen biri konuştuğunda, bu sesin onun gölgesinden geldiğini sanmazlar mı?”

“Zeus adına, kesinlikle öyle sanırlar,” dedi.

“Onlara göre gerçek, görüntülerin gölgesinden başka bir şey değildir.”

“Evet.”

“Şimdi de bunu neyin izlediğini canlandır kafanda: Tutsaklar serbest bırakılır, yanlışlarını görürler. İçlerinden biri özgür kalıp ayağa kalktığında ve kafasını oynatıp yürüyerek ışığa doğru baktığında müthiş bir acı duyar. Işığın parıltısı gözlerini kamaştırır ve daha önce gölgelerini gördüğü gerçek nesneleri göremez. Daha sonra da ona biri, daha önce gördüklerinin bir hayal olduğunu, ama şimdi gerçek varlığa gittikçe yakınlaştığını ve ona baktığını, böylece daha keskin bir görüntüye sahip olduğunu söylese, vereceği cevap ne olabilir? Aynı kişi, ondan birer birer geçmekte olan nesnelerin isimlerinin ne olduğunu söylemesini istese, şaşırıp kalmaz mı? Daha önce gördüğü gölgelerin, şu an görmekte olduğu gerçek nesnelerden daha gerçek olduğunu sanmaz mı?”

“Evet, öyle olduğunu düşünür.”

“Işığa doğrudan bakacak olsa, gözlerinde bir acı hissetmez mi? Bu yüzden, arada bir bakışlarını başka yöne çevirip sadece görebildiği nesnelerin varlığından haberdar olmaz mı? Bu yüzden, ona gösterilen nesnelerin değil de, görüntülerini hafızasına aldığı bu nesnelerin daha gerçek olduğunu düşünmez mi?”

“Şüphesiz,” dedi.

“Bir de şunu düşün: Onu sarp ve engebeli bir yokuştan sürükleyerek çıkartsak ve güneşi görene kadar onu bırakmasak, canı acımaz mı, sinirlenmez mi bize? Işığa yaklaştıkça gözleri kamaşır ve gerçek nesnelerin hiçbirini göremez.”

“Evet, bir anda göremez,” dedi.

“Bu yukarı dünyanın görüntüsüne alışması gerekir. İlkin, en iyi gölgeleri, ardından insanların ve diğer nesnelerin sudaki yansımalarını, daha sonra da nesnelerin kendilerini görür. Sonra, ayı, yıldızları ve parıldayan gökyüzü-

nü seyre dalar. Gökyüzünü ve yıldızları geceleyin, yani güneş ya da gün ışığı yokken daha iyi görmez mi?"

"Kesinlikle."

"Son olarak da güneşi görür. Artık, sadece sudaki yansımasını değil, güneşin kendisini de görür ve onu olduğu gibi seyredebilir."

"Evet, öyle olur," dedi.

"Mevsimleri, yılları güneşin belirlediğini, bütün görülebilir şeyleri onun koruduğunu ve arkadaşlarıyla birlikte, daha önce mağarada gördükleri şeyleri onun sayesinde gördüklerini anlar, değil mi?"

"Elbette," dedi. "Önce güneşi görür, ardından da böyle sonuçlar çıkarır."

"Eski yaşadığı yeri ve oradaki tutsak arkadaşlarını hatırlayınca, yaşadığı değişiklikten dolayı kendisini mutlu hisseder ve oradaki arkadaşlarına acır, değil mi?"

"Kesinlikle acır."

"Pekiye mağarada yaşarken; gelip geçmekte olan gölgeleri en hızlı takip eden ve hangisinin önce, hangisinin sonra, hangilerinin birlikte geçtiklerini en hızlı belirleyebilen ve bu yüzden geleceğe ilişkin en iyi sonuçları çıkarabileceğine inanılan kişinin, arkadaşları tarafından onurlandırıldığı aklına geldiğinde, bu türden onurlandırılmalarla artık ilgilenir mi, böyle onurlandırılan kişilere gıpta eder mi? O arkadaşları gibi düşünüp onlar gibi yaşamaktansa, Homeros'un kahramanı gibi, 'Fakir bir efendinin fakir kölesi olmak daha iyidir'⁷ diyerek, her şeye katlanmaz mı?"

"Evet," dedi. "Bence, o eski sanılarla ve hayatla avunmaktansa, her şeye katlanmaya razı olur."

"Bir de bu kişinin, güneşin olduğu yerden alınıp eski hayatına geri döndürüldüğünü düşün. Gözlerinin tam bir karanlığa gömüldüğünden şüphe eder mi?"

"Elbette etmez."

"Gözleri henüz zayıfken -ki gözleri yeniden karanlığa alıştırmak uzun bir zaman ister- bu mağaradan daha önce hiç çıkmamış tutsaklarla birlikte gördükleri gölgelerin ne olduğunu söylemek zorunda olsa, gülünç duruma düşmez mi? Oradakiler, onun yukarıya çıktığını, ama döndüğünde gözlerini kaybetmiş olduğunu, bu yüzden yukarı çıkmayı düşünmenin bile iyi bir şey olmadığını söylerler. Eğer, içlerinden biri, bir diğerinin zincirlerini çözüp onu yukarıya, ışığa doğru götürecektse, yakalayıp öldürmezler mi bu kişiyi?"

"Evet, yaparlar bunu," dedi.

7 Homeros, *Odysseia*, XI. 489.

“Şimdi, bu benzetmeyi, biraz önce söylediklerimle ilişkilendirebilirsin, sevgili Glaukon. Hapishane gibi olan bu mağara, görünen dünya; bu mağarayı aydınlatan ateşin ışığı, güneş olsun. Doğru ifade ediyor muyum, etmiyor muyum, bunu Tanrı’dan başka kimse bilemez, ama benim inancıma göre, yukarıya yapılan yolculuğu, ruhun aklın dünyasına yükselişi olarak alırsan yanılmazsın. Doğru veya yanlış, benim sanıma göre, bilgi dünyasında iyi idea’sı her şeyden sonra gelir ve bunu görebilmek çaba gerektirir. Görüldüğünde de, güzel ve doğru olan her şeyin evrensel sebebi, bu görülebilir dünyadaki ışığın ve bu ışığın efendisi, bilgi dünyasındaki akıl ile hakikatin idea’sı, en büyük kaynağının iyi idea’sı olduğu anlaşılır. Gerek devlet işlerinde, gerekse özel yaşamda bilgece hareket etmek isteyen kişinin görmesi gereken bu iyi idea’sıdır.”

“Anladığımı kadarıyla sana katılıyorum,” dedi.

“Bu, insanı mutlu kılan görme kuvvetine ulaşanların, kendilerini küçülterek insan işleriyle ilgilenmek istememeleri, seni düşündürmesin” dedim. “Çünkü onların ruhları, hayatlarını geçirmek istedikleri yukarı dünyaya doğru hızla yol almaktadır. Yaptığımız benzetmenin doğru olduğunu düşünecek olursak, onların bu isteği çok doğadır.”

“Evet, çok doğaldır.”

“Kutsal düşüncelerden sıradan insanın uğursuz hayatına geçen, gözleri hâlâ yarı kapalıyken ve henüz etrafını çevreleyen karanlığa alışmamışken, doğruluğun görüntüleri ya da doğruluğun görüntülerinin gölgeleri hakkında mahkemelerde ve başka yerlerde tartışmaya girmesinin ve daha önce hiç mutlak doğruluğu görmeyenlerin sanılarına karşı kendi fikirlerini savunmaya çalışmasının diğer insanların gözünde gülünç olmasında şaşırtıcı bir yan yoktur, değil mi?”

“Hayır, yoktur.”

“Gerçekten de,” dedim, “aklıselim biri, gözlerin bulanmasının iki türlü olduğunu ve iki nedenden kaynaklandığını bilir: Aydınlık bir yerden karanlığa geçerken ve karanlık bir yerden aydınlık bir yere çıkarken. Bu durum, gözler kadar, ruh için de geçerlidir. Bu gerçeği bilen biri, gözleri bulanık ve zayıf gören birini gördüğünde, onunla alay etmez. Ona, daha aydınlık bir yerden gelip karanlığa alışamadığı için mi göremediğini, yoksa karanlık bir yerden ışığın bol olduğu bir yere geldiği için mi gözlerinin kamaştığını sorar. Aldığı cevap birincisi olursa, onun şanslı olduğunu düşünür. İkincisi olursa ona acır. Aydınlık bir yerden karanlığa dönen biriyle değil de, karanlık bir yerden aydınlığa çıkan bir ruhla alay edilebilir.”

“Çok haklısın,” dedi, “çok güzel.”

“Eğer ben haklıysam; kör gözlere görme gücü vermek gibi, bilgisiz birine bilgi verebileceklerini söyleyen eğitimciler haksızdır, sonucuna ulaşabilirim.”

“Evet, öyle.”

“Halbuki bizim söylediklerimiz gösteriyor ki, her insan öğrenme gücü ve yeteneğine sahiptir. Bütün beden kullanılmadan gözün karanlıktan aydınlığa dönememesi gibi, aklın gözü de ancak bütün ruhun, varlığın dünyasına dönmesi ve yavaş yavaş varlığı görmeye başlaması, en parlak, en iyi varlığı, diğer değişle iyiye görmesiyle gerçek dünyaya dönebilir.”

“Çok doğru.”

“İnsana görme yeteneği vermeden -çünkü insan görme yeteneğine zaten sahiptir- yanlış yöne, hakikate değil de, başka yerlere bakan gözlerin doğru yöne en kolay ve en çabuk şekilde çevrilmesini sağlayacak bir sanatın olması gerekmiyor mu? Eğitimin amacı da ruhun iyiye yönelmesini sağlayan bir sanat olmaktır.”

“Evet, böyle bir sanatın olması gerekiyor,” dedi.

“Ruhun sahip olduğu diğer erdemler, bedensel niteliklere benziyor. Çünkü doğuştan bazı niteliklere sahip olunmasa bile, alışkanlık ve deneyim yoluyla bunlara sahip olunabiliyor. Bilgelik içinde ise her zaman bir tanrısalılık bulunmaktadır. Bilgelik, doğru yöne yönlendirilirse faydalı ve de kazançlıdır. Yanlış yöne yönlendirilirse de faydasız ve zararlıdır. Zeki bir dolandırıcının keskin gözlerinde parlayan ince zekâyı hiç gördün mü? Ne kadar da isteklidir; kötü ruhu, hedefine giden yolu nasıl da açık seçik görebilmektedir? Böyle biri kör değildir. Ama keskin gözleri, kötülüğün hizmetindedir. Bu adam, zeki olduğu oranda zararlıdır.”

“Çok doğru,” dedi.

“Bu özellikte olan kişilere, daha çocukluk yıllarında iken müdahale edilmesi; bu kişilerin, doğumlarından itibaren kendilerine ağır bir yük gibi yüklenen ve onları sürekli aşağıya çekerek ruhlarının daha aşağı şeylerle ilgilenmesini sağlayan yeme içme gibi duyuşal zevklerden arındırılmaları; bu tür engellerden kurtarılmaları ve aksi yöne yönlendirilmeleri durumunda ne olur? Sahip oldukları görme yetisini kullanarak, gerçeği ve hakikati şu an gördükleri şeyler kadar keskin bir şekilde görmezler mi?”

“Büyük olasılıkla görürler,” dedi.

“Evet,” dedim, “bu söylediklerimizden çıkarılabilecek bir sonuç daha var: Ne eğitimsiz ve gerçekten habersiz olan kişiler, ne de araştırmalarına hiçbir şekilde son vermeyen kişiler devletin başına geçebilirler. Birinciler, gerek devlet işlerinde, gerekse özel yaşamlarında, eylemlerini şekillendirecekleri tek bir amaca bile sahip olmadıkları için, ikinciler de zaten Kutsanmışlar

Adalarında⁸ yaşadıklarını düşünerek, bir zorlama olmaksızın harekete geçmeyecekleri için yönetici olmaya elverişli değillerdir.”

“Çok doğru,” dedi.

“Öyleyse, sitenin kurucuları olarak yapacağımız şey, en akıllı kişileri, tüm bilgilerin en iyisi olan bilgiyi edinmeye zorlamak olacak. İyiye ulaşana kadar, bu bilgi edinme işine devam etmeliler. Ancak, bu bilgiye ulaştıkları ve yeteri kadarını da gördükleri zaman, işlerini bugünkü gibi yapmalarına izin vermeyelim.”

“Ne demek istiyorsun?”

“Yukarıda kalmalarına izin verilmemeli demek istiyorum. Yine aşağıdaki mağarada yaşayan tutsak arkadaşlarının yanına gönderilmeleri ve oradaki işleri yaparak, değerli olsun olmasın, bir şekilde onurlandırılmaları sağlanmalıdır.”

“Peki ama bu haksızlık değil mi? Daha iyisine ulaşabilecekken, onlara daha kötü bir hayat mı vermeliyiz?”

“Yasa koyucunun amacını yine unutuyorsun, dostum. Onun amacı: bir sınıfın diğer tüm insanlardan daha mutlu olmasını sağlamak değildir; aksine, tüm sitenin mutlu olmasını sağlamaktır. Eğer bir mutsuzluk varsa, bunu bütün yurttaşlar yaşayacaktır. O, ikna yoluyla ya da zorla, insanları bir arada tutar ve gerek site, gerekse kendileri için çalışmalarını sağlar. Bu en akıllı kişiler bunun için yaratıldı, yoksa mutlu edilmeleri için değil. Onlar, sitenin iyi bir düzene sahip olmasını sağlayacak kişilerdir.”

“Doğru, unutmuşum bunu,” dedi.

“Unutma ki Glaukon, filozoflarımızı diğer insanlarla ilgilenmeye zorlamakla onlara haksızlık etmiş olmuyoruz. Onlara, başka sitelerde yaşayan filozofların politika işleriyle uğraşmak zorunda olmadıklarını; bunun da akla uygun olduğunu, çünkü onların kendi kendilerini yetiştirdiklerini, bağlı bulundukları sitenin de onlarla çalışmayı yeğlediklerini anlatacağız. Kendi kendilerine öğrenip kendi kendilerini yetiştirdikleri için, hiçbir yararını görmedikleri bir kültüre karşı minnettarlık duymazlar; ama biz sizi, arı kovanın, kendinizin ve diğer vatandaşların yöneticileri olmanız için yetiştirdik; sizi, diğer sitelerde yaşayan filozoflardan çok daha iyi eğittik; siz onlardan daha fazla sorumluluk alabilirsiniz; bundan dolayı, her biriniz sırası gelince, yeraltında diğer insanların yaşadığı yere gidip karanlıkta da görmeye alışmalıdır; karanlıkta da görmeye alışınca orada yaşayan insanlardan on bin kat daha iyi göreceksiniz, gördüğünüz görüntülerin neler olduğunu ve neyi temsil ettiklerini bileceksiniz; çünkü sizler, güzel, doğru ve iyi olan şeylerin gerçek-

8 Antik Yunanlılar için cennet ile eşdeğer.

liğini görmüş olacaksınız; böylece, aynı zamanda sizin olan sitemiz, bir rüya olmaktan çıkıp gerçekleşmiş olacak ve diğer sitelerden daha farklı bir şekilde yönetilecek; diğer sitelerden insanlar, sırf gölgelerden dolayı birbirine girip çok iyi bir şey sandıkları yönetimi eline alabilmek için çılgınca bir mücadele vermektedirler. Oysa, hakikat şudur ki: Yöneticilerin yönetmeye istekli olmadıkları siteler, her zaman en iyi ve en kolay yönetilen sitelerdir; yöneticilerin yönetme işini büyük bir istekle yaptıkları sitelerse en kötüleridir.”

~~3. Gerçeklik Aşamaları ve Sahici Bilginin, Yani Nihai Gerçekliğin Hedefi Nedir?~~

~~Devlet'te yer alan tartışmalar sürerken, Sokrat varoluştan varolmayışa sürgit geçiş halinde olan insanoglunun, hakkında sadece fikir sahibi olabileceği sahte ve temsili gerçekliklerin değil, tam manasıyla vakıf olabileceği temel, kalıcı gerçekliklerin neler olduğunu belirlemesinin gerektiğine karar verir.~~

~~*Devlet**~~

~~*Eflâtun*~~

~~“Sitemizin,” dedim, “gerçekten doğru kurulduğunu ve birçok iyi niteliklere sahip olduğunu düşünüyorum. Bu iyi niteliklerden en başta geleni, şiir sanatıyla ilgili olarak getirdiğimiz kuraldır.” “Hangi kuralı kastediyorsun?” diye sordu Glaukon. “Taklitçi şiiri reddeden kuralı. İnsan ruhunun farklı yönlerinin özelliklerini artık biliyor olduğum için, bu kuralın değerini de artık çok daha iyi anlıyorum.” “Ne demek istiyorsun?” “Tragedyacılar ve diğer taklitçi şairlere anlatmayacağımı bildiğim için bunu sana anlatabilirim. Bence bu tür şiirlerin hepsi, dinleyenlerin akıl gücüne zarar verir. Bunun önüne geçmenin tek yolu, taklidi yapılan şeyin gerçek bilgisine ulaşmaktır.” “Ne söylemek istediğini tam anlamadım,” dedi. “İlk gençlik yıllarımdan beri, adını söylerken bile dilimin sürçtüğü, bütün etkileyici tragedya şiirlerinin en büyük ustası ve öğreticisi Homeros’u çok sevsem de bir insan, hakikatten daha üstün olamayacağı için düşüncelerimi söyleyeceğim,” dedim. “Söyle tabii,” dedi. “Dinle öyleyse. Daha doğrusu, soracaklarıma cevap ver.” “Peki yi, sor.” “Taklit denen şeyin ne olduğunu söyler misin bana? Bunun ne anlama geldiğini gerçekten bilmiyorum,” dedi. “O halde, bunu ben nasıl biliyor olabilirim,” diye sordu. “Neden olmasın? Çoğu kez, gözleri iyi görmeyenler, iyi görenlere oranla bir şeyi daha çabuk görebilirler,” diye cevap verdim.~~